

ГЛОБАЛНИ АСПЕКТИ НА ИКОНОМИЧЕСКИЯ РАСТЕЖ

Студията е посветена на връзката на икономическия растеж с глобализационния процес. Предложени са различни дефиниции на глобализацията. Интерпретирани са връзките: интернационализация, световно стопанство, регионализация, глобализация. Глобализацията на икономиката се третира като страна на глобализационното развитие. Определено място е отделено на проблема за връзката между автономността на глобализационния процес, положението на държавите и на нациите, в т.ч. и на малките страни. Разглежда се отражението на глобализационния процес върху предмета на теоретичната икономика, върху нейната понятийна система, върху необходимостта от измерване на глобализационния ефект. Накрая се обръща внимание на формирането на общ модел на развитието и на икономическия растеж, както и на регионализацията като нов формат на обществото.

JEL: F02, O11

В началото на двадесет и първи век науката все по-осезаемо се ангажира с **теоретичното осмисляне на новите тенденции и явления в световната икономика и адекватното им отразяване в използвания категориален апарат**. Независимо от публикуваната вече обемна литература и направените значителни изследвания, едва ли може да се твърди, че са намерени отговорите на множеството **въпроси**, които стоят **пред общата икономическа теория**. Тъкмо обратно. Животът ежедневно ни поднася нови предизвикателства, които все по-трудно можем да вместим в познатите ни икономически формули, диаграми и инструментариум. Без еднозначен отговор, поради което и обект на засилен интерес продължават да бъдат такива съществени въпроси като:

- Кои са новите процеси и характеристики на развитието, изменящи световният ландшафт и по същество са белези на **радикално променяща се световна действителност?**
- В каква степен икономическата наука отразява тези процеси и тенденции?
- Доколко и как глобализационният подход влияе върху икономиката и внася промени в установения вече **категориален апарат на икономическата теория?**
- Кои са **факторите на икономическия растеж** и каква е връзката им с **факторите на глобализационния процес?**
- Как се проявява и измерва **глобализационният ефект** и какви са последиците му за световното стопанство, регионалните и националните икономики?

¹ Анна Недялкова е професор на Варненския свободен университет, д.ик.н.

- По какъв начин **малките страни и икономики** са подложени на въздействието на глобализацията и как това променя характера на икономическата активност на техните общества?

Тези въпроси имат отношение към най-важния аспект на развитието – **икономическият растеж и свързаната с него икономическа активност на обществото**. Проблематиката има пряка връзка и със същността и характера на **регионалните интеграционни процеси**, като една от съвременните глобализационни тенденции, проявяващи се в конкретно историческата реалност и мащаб.

Преди да се потърси отговор на тези въпроси, от принципно значение е да се отбележи, че промените, на които днес сме свидетели са заложени като даденост в **природата на капитала**, който е двигателната сила за осъществяването им в капиталистическата система. Още в средата на XIX век К. Маркс констатира, че "тенденцията да се създава световен пазар се съдържа непосредствено в самото понятие капитал. ... всяка граница се явява подлежащо на превъзможване ограничение". Пак в този ред на мисли Маркс отбелязва, че "капиталът прекрачва както националните ограничения, така и обожествяването на природата, традиционното, затвореното в определени граници самодоволно задоволяване на съществуващи потребности и възпроизводство на стария начин на живот."²

Очевидно е, че още в средата на XIX век ранното развитие на индустриалното производство вече съдържа **тенденцията за всеобщност и универсалност**. В този смисъл световното стопанство е подстъп към глобалното стопанство и естествено, по необходимост, го поражда. То се възпроизвежда в него като по-висша степен на развитието. Именно тук можем да открием една от съществените причини за променящата се същност на икономическата активност на обществото.

Друг аспект на разглеждането на поставените въпроси е обстоятелството, че **глобализацията на икономиката е органически свързана с глобализацията на развитието**. Икономиката не е просто във взаимодействие с останалите сфери на социалния живот. Тя е част от него. Този нов характер на икономическата активност на обществото, която не може да се изрази само с категорията за взаимодействие и взаимозависимост, особено релефно се забелязва в днешната фаза на проявление на глобализацията. Процесът означава вече универсалност на развитието и **неотделимост на основните сфери на живота една от друга**. Днес много доказателства подкрепят тезата, че нито една сфера на живота, вкл. и самата икономика, не е изолирана и не е възможно да действа автономно. Поради това самото изразяване на икономическите процеси предполага разглеждането им в максимално широк социално-икономически контекст. Науката своевременно реагира на тази особеност на развитието. Някои автори вече изложиха свои виждания за историческите проявления на универсализацията и констатираха цикличността на нейното проявление.³ В случая се присъединяваме към разбирането за това, че **глобализацията е свързана с**

² Маркс, К, Фр. Енгелс. Съч. Т. 46, ч. I, с. 333, 335.

³ Вж. Проданов, В. Глобалните промени и съдбата на България. С, 1999, с. 31.

устойчивото проявление на тенденциите на универсализация. Още през 70-те години на миналия век беше **отхвърлен икономическият редукионизъм** като стремеж факторите и съдържанието на икономическия растеж да се изследват само в рамките на икономиката. Научно-техническата революция, освен всичко друго, привежда в активност силите за **единство на живота**. Икономиката зависи не само от науката и технологиите, но се проявява вече и като **едновременност и еднозначност** на развитието на комуникации, информатика, медии, култура и образование, национална идентичност и специфика. Налице е тясното обвързване на национално специфичното с общопланетарното, на националната специфика с общочовешкото развитие. Самият глобализационен процес трябва да се разбира като нова форма и съдържание на движението на икономиката във взаимодействие с останалите сфери на жизнената дейност. **Методологически това предполага изследване на икономиката в контекста на развитието и обяснява подчертания интерес към икономическия аспект на глобализационните процеси.** Съществен методологически и съдържателен аспект на изследването на икономическата активност на обществото засяга **социалните субекти на глобализацията**. Последната в редица случаи се проявява като спонтанност на развитието и на икономическия растеж, различни за всеки етап на зрялост на обществото. Но тя не се извършва независимо от социалните агенти, извън фирмата, икономическите структури, държавно организирани общности. Съвсем очевидно е, че глобализацията е функция както на тях, така и на глобалните и транснационални корпорации, на водещите индустриални държави, на регионалните общности и световните институции. Збигнев Бжежински говори за глобална американска система. Свързва я, освен с икономическата и военната мощ, а и с масираното, невидимо въздействие на американските глобални комуникации, средствата за масово развлечение, масовата култура. Той обобщава, че "тази безпрецедентна американска хегемония е без конкуренция".⁴ Васил Проданов на свой ред определя периода след Втората световна война и особено след края на Студената война като "четвърти цикъл в развитието на капитализма и равнището на универсализация на икономическите, културни, политически взаимовръзки, през който световен хегемон стават САЩ".⁵ Разбира се, самият Бжежински поставя въпроса какви са реалните шансове на САЩ в близка перспектива и докога американската хегемония ще бъде безспорна. Но тяхното моментно превъзходство не подлежи на съмнение. Това налага да свържем въпроса за икономическия растеж и икономическата активност на обществото с редица други фактори, между които на първо място **динамиката на сравнителните предимства** на регионите. Не е без значение фактът, че Европейският съюз разполага вече с огромен конкурентоспособен потенциал, който се развива и на глобално равнище. Наблюдателите следят внимателно конкурентния потенциал на Китай, Индия, а в близка перспектива – на Русия и на регионалните групи от рода на Евразия или Шанхайската асоциация за сътрудничество. Извън съмнение е, че тези страни и икономически групи ще играят все по-

⁴ Бжежински, З. Голямата шахматна дъска. Американското превъзходство и неговите геостратегически императиви. С, 1997, с. 35, 38.

⁵ Проданов, В. Цит. съч., с. 25.

значителна роля в глобализационните процеси. Но каква ще бъде ролята им от гледна точка на *историческите потребности на глобализацията* и в каква степен те ще са в състояние да реализират положителните потребности и тенденции, е друг въпрос, който изисква специален анализ. Впрочем, това е и фундаментален въпрос – **какви са интересите и целите на социалните субекти, на икономическите формации и националните държави в глобализационните процеси**. Както сочи Зигмунт Бауман: "За някои "глобализацията" е това, което сме задължени да правим, ако искаме да бъдем щастливи; за други "глобализацията" е причината за нашето нещастие. За всеки обаче, тя е неподатливата участ на света, необратим процес; тя е също процес, който засяга всички не в една и съща степен и по един и същ начин. Ние всички сме в процеса на "глобализиране" – а да бъдем глобализирани означава да държим сметка най-малко за две неща – **интеграционни възможности и интеграционни потребности**.

Нов нюанс на икономическата активност на обществото придава и факта, че съвременният свят е прекалено разнолик и противоречив. Вместо очакваната кохезия, обществата търпят сериозна дезагрегация. Обособяват се все повече социални групи, белязани с остри различия на потребности и интереси. **Социалният проблем**, като израз на противоречията в интересите на различните по своето обществено положение социални субекти, доминира на сегашния етап в живота и поради това не може да бъде пренебрегван под какъвто и да било "оптимистичен" претекст.

Връзката и взаимозависимостта между икономиката и другите сфери на живота естествено налага и предполага и универсалното развитие на глобализацията в специфични форми. Несъобразяването на икономиката и социалната политика с изискванията на глобализацията като обективен и неизбежен исторически процес поражда и съответни сериозни смущения в развитието.

В основата на тези процеси стои тенденцията за **универсалност на човешките потребности** и стремежът към тяхното задоволяване.

Един от централните въпроси, на който в съвременната дискусия с пълно основание се отделя подчертано внимание, е за съотношението между **глобалност и взаимозависимост**, глобалност и интернационализация на производството или световно стопанство. Това безспорно е също белег на променения характер на икономическата активност. В това направление могат да се посочат няколко основни съображения.

Преди всичко *глобализацията е нова, по-висша степен на взаимодействие и взаимозависимост*, която се проявява не само в икономическите процеси, но и във всички основни сфери на обществения живот. Тази по-висока степен се предопределя от наличието на все повече явления и факти, които независимо от мястото на възникването им засягат живота и дейността на всеки човек на планетата. Важен момент, който понякога се пропуска в теоретичната интерпретация е, че *глобализацията на икономиката е само страна на глобализацията на развитието и не може да бъде затворена в границите на стопанския живот*. Тя изобщо не е възможна без всеобщност на развитието на науката, образованието, културата, комуникациите, информатиката и управлението. Именно заради това тя е продукт не само на икономическите сили, а на цялостното развитие

на обществения организъм. *Глобалността е взаимозависимост и взаимодействие между всички основни елементи и форми на обществения живот и с това си съдържание е свършено ново явление за историческия процес.*

Глобализацията е **нов тип интернационализиране на икономиката и живота**. Същественото е не развитието на междудържавните, интернационалните връзки, а възникването на нов характер на всеобщност, общопланетарност. В това отношение глобализацията влиза в противоречие с частните форми и съдържание на развитието. *Всеобщност, а не ограниченост, е законът на глобализационния процес.*

И накрая, глобалността не е просто световно стопанство. Тя е **глобално стопанство и глобално общество**. Световното стопанство предхожда глобалното като стъпало от развитието му. В теоретичната дискусия непрекъснато се повдига въпросът за **автономността на глобализационните процеси** и глобалното стопанство и произтичащото оттук положение на **държавата и нацията**. Заедно с еволюцията на световното стопанство в хода на глобализацията съществено се променя и **съвкупната роля на държавата**. Както в редица направления на социалния живот, така и в икономиката ролята на държавата не само не намалява, а напротив се увеличава. Пряко свързани с икономическия растеж са най-малко пет аспекта на отговорността ѝ да бъде регулатор на глобализационните процеси:

1. Осигуряване на достъп до пазарни ресурси, адекватно на националните интереси;
2. Осигуряване на правила за функционирането на чуждестранните капитали при принципите на устойчивото развитие;
3. Формиране и осъществяване на специфична за страната индустриална политика при ясни правила за опериране на местния капитал и националната индустриална система;
4. Изработване на собствени механизми за противодействие на глобалния риск.

Реализиране на мерки за постигане на съподчиненост между икономически, екологичен и социален ефект.

Всеки исторически необходим процес, какъвто е и глобализацията, се реализира посредством дейността на хората, със съзнателни и целенасочени действия, които могат да опосредстват и спомагат за реализирането му, но и обратното – да му пречат. **Пазарът и пазарните механизми** сами по себе си са безсилни за утвърждаването на глобалните отношения. Всеобщо констатираното архаизиране на пазарните отношения се дължи до голяма степен и на потребностите, възникнали с глобализационните процеси. Затова и учени като Р. Хайлбронер⁶ говорят за "историческо компрометиране" на пазара. То се изразява в невъзможност последният сам и автономно да изпълнява регулативната си функция и да въздейства върху основните пропорции в икономиката, да съдейства за разрешаването на проблеми, като безработицата, международните валутни спекулации, престъпността,

⁶ Хайлбронър, Р. Капитализмът на 21 век. С, 1997, с. 37.

наркоманията и други социални недъзи. Още по-осезателно това безсилие се проявява в сферата на екологията.

*Осъществяването на глобализацията като обективна тенденция може да се постигне само при активното участие на държавата и при координирани и съгласувани действия на **правителствата**.* Съществува склонност да се абсолютизира **ролята на капитала и на глобалните корпорации**. А практиката на световните отношения, и по-специално на САЩ, показва, че целият държавен апарат и международната дипломатическа дейност, дори и икономическите лостове, са впрегнати за подпомагане и създаване на благоприятни условия за тяхното опериране. Самата дейност на корпорацията и конкурентната борба в същността си се проявява като борба между държавите и икономическите региони. Инструментите на държавния апарат се използват за оказване на въздействие върху пазарните отношения, които вече не са в състояние с действието си на "невидима ръка" да подпомогнат дори най-големите ТНК.

Промененият характер на икономическата активност на обществото провокира научна дискусия за това, доколко новите процеси и явления се включват и присъстват вече непосредствено като елемент на **предмета на общата икономическа теория**. И поради това – доколко **самата икономическа теория** е подложена на съществени промени в категориален и концептуален план, ако не дори и на съществена трансформация. Тук научните тези са разположени в двете крайни диспозиции на разбирането – от ревностна защита на статуквото в икономическите теории до откровеното признание, че много от тях вече са « тясна дрешка » за реалностите на ХХI век и глобални измерения на световната икономика. Поради това е естествено да се очакват и съществени промени в теоретичната им база, които трябва да намерят място и в съответния категориален апарат.

Убедени сме, че именно **ИКОНОМИКСЪТ** като "наука за рационалния избор при използването на оскъдните ресурси в производството, разпределението, размяната и потреблението на благата"⁷ е измежду най-повлияните от глобализационните процеси науки. Промените могат да се констатират най-малко в три аспекта:

- Отчитане ефекта на мащаба;
- Съобразяване със синергията, която взаимосвързаността, взаимозависимостта и универсалността генерират;
- Съблюдаване на релативистичната зависимост между стойност и полезност.

Новите процеси и явления включиха в предмета на общата икономическа теория такива категории като полицентризъм, устойчиво развитие, геополитика, и т.н. В безмерно широкото поле за изследвания на глобализацията като сложен, многофакторен и с висока степен на неопределеност процес се променя и **макроикономика**, който третира поведението и динамиката на цялата икономика. Едва ли може да се спори по това, че говорейки за „икономиката като цяло“ вече имаме предвид именно глобалния ѝ мащаб. Подобно разбиране се отнася и за **мезоикономика**, който акцентира върху поведението на транснационалните компании, които

⁷ Миркович, К. Международна икономика. С, 2000, с. 28.

по всеобщо признание са главните субекти на глобализацията. **Мегаикономиксът**, който анализира взаимодействието на националните стопански комплекси, сравнителният анализ на различните икономически системи не могат да игнорират влиянието на целия комплекс от фактори на глобализацията и да отразят новата структура на света и новата география на икономическите агенти на развитието. Според Камен Миркович науката Международна **икономика** има много по-широк и актуален предмет.⁸ Тя "изучава предпоставките, условията и механизмите за възникването и функционирането, нарушаването и възстановяването, целенасоченото регулиране и поддържане на равновесието в международните пазари, функционирането на националните икономики и взаимодействието помежду им в условията на международната икономическа среда и функционирането на световното стопанство в неговата цялост". Но дори и това определение ни дава основание да смятаме, че извън нейния поглед остават още редица аспекти на много по-мощния глобализационен процес. **Защото международната икономическа среда на практика вече е глобалната среда, а взаимозависимостта между националните икономика е по-силна от тяхното взаимодействие.** Това особено ясно се проявява в процесите на регионална интеграция. Нека припомним, че Т. Левин през **1983** г. въведе в научен оборот термина глобализация именно при анализ на процесите, свързани със сливанията на териториалните продуктови пазари. Регионалните обединения днес са ориентирани към преимуществено съсредоточаване активността на капитала в по-хомогенна стопанска и социална среда. Именно поради това те вече са подвластни на единна концепция за икономическата си активност, която е ориентирана към формиране на **своеобразен икономически модел за развитие. Нови аспекти** на този модел са:

- Постигане на еднотипност на икономическото развитие;
- Извеждане на общи приоритети по основните фактори на растежа и развитието;
- Постигане на регионална конкурентоспособност и сравнителни предимства в глобален мащаб;
- Обща реакция на рисковете и шансовете на глобалната среда;
- Отчитане разнообразието на неикономическите фактори, получено в резултат на мултикултурализма.
- Системно-структурна реакция на универсалната икономическа оскъдност.

Процесът на регионалната икономическа интеграция е единен по своето съдържание, но върху неговото развитие в отделните териториални сектори на световното стопанство оказват влияние фактори от историческо, икономическо, културно, социално, екологическо и т.н. естество. Това е още едно основание да приемаме, че икономическата активност на обществото не може да се ограничи само в рамките на икономиката, а трябва да се разглежда в тясна връзка с основните направления на жизнената дейност и системата на световните отношения, т.е. в контекста на глобализацията.

⁸ Пак там.

М. Олброу заключава, че "... схващанията за глобализацията просто като икономически процес издават тесногърд икономически възглед, докато всъщност сме въввлечени във всеобхватно социално преобразуване".⁹ Говорейки само за "социално преобразуване" видимо той недооценява ролята на икономиката в историческия процес и неговото изследване има подчертано социологически характер. **Икономическият подход** е и ще си остане особено важен инструмент на научното познание. Но неговото ефективно прилагане предполага наличие на възможности за разглеждане на разностранните аспекти на икономическата активност като **отношение и връзка на икономиката с останалите сфери на живота**.

За да отрази новите реалности, съвременната концепция за икономическия растеж трябва да разреши **няколко основни проблема**:

- Разглеждане на глобализационния процес в контекста на цялостното съвременно състояние на световната икономика и системата на обществените отношения, с изясняване на въздействието на основните форми на историческия процес и на главните субекти, като се имат предвид съществуващите сега връзки на взаимозависимост и взаимодействие.
- Изясняване на основните противоречия на съвременния свят и на начина, по който те влияят върху историческите потребности на глобализационната тенденция. Специално внимание трябва да се отдели на опитите с нови средства и по нов път да се наложат методи за използването на глобализационните тенденции за тясно държавни и корпоративни интереси.
- Изясняване на конкретно историческите форми и мащаби на проявление на глобализацията и тяхната връзка с регионалните стратегии.

Вглеждането в **регионалните стратегии** и техният сравнителен анализ сочат, че именно регионите са новия формат на обществото, в който се реализира новия характер на икономическата активност. В повечето случаи тя е ориентирана към **ограничаване либерализацията на капиталовите пазари** и поставянето им под контрола на региона, изграждане на допълнителни ограничения срещу вноса на нестабилност. Регионалните стратегии са своеобразен модел на прилагането на системно-структурния подход при оценката на икономиките на участващите в обединението държави. Реализира се обща политика за регулиране цикличността на бизнеса и пазара на регионално равнище, търси се своеобразен модел за противопоставяне на кризите, адекватен на реалностите. Регионалните стратегии са достатъчно силно доказателство за това, че е налице нов етап на конвергенция между пазара и плана. Практиката изобилства от примери за въвеждане на нови инструменти за планово управление на икономиката и задоволяване на обществените потребности. Нов характер има самото икономическо саморегулиране и саморазвитието на териториалните системи. Регионализмът е обективно, реално и социално значимо историческо движение. В него доминират икономическите съображения. Но те завладяват

⁹ Олброу, М. Глобалната епоха. С, 2001, с. 14.

политиката, отразяват се на културата и образованието, създават нов тип международни отношения.

Особен интерес представляват **формационните аспекти** на икономическата активност. След разрушаването на социалистическия блок, капитализмът стана доминиращ обществен строй. На сегашния етап обаче капиталистическата формация е белязана с редица асиметрии и деформации, които съществено променят познатата ни линия на икономическо развитие. Между тях на първо място ще отбележим **изострената до краен предел конкуренция** между корпорациите и водещите държави. В САЩ, Германия, Франция или ЕС като цяло, в Япония националният капитал се представя от ограничен брой ТНК. Правната уредба на тези държави е ориентирана към улесняване дейността на корпорациите, особено що се отнася до оперирането им на глобалния пазар. Специфичен вариант на дивата конкуренция е **технологичната надпревара**. Изследователи признават, че никога досега светът не е бил „в лапите“ на толкова яростна надпревара, каквато е налице днес в технологичното развитие. Тя изтласква на върха малък брой държави и корпорации, разполагащи с достатъчно капитал и ресурс за технологични иновации. На практика за свободно движение на технологии не може да става дума. А те имат пряко отношение към конкурентните предимства на пазара. Мащабите, които взе явлението **„фирмена тайна и информационна изолация“** доказват, че макар науката да не признава граници, то корпорациите са склонни да я затворят зад стените си. Планетарното разпространение на капиталистическата формация ограничи възможностите на държавите за **избор на модел на развитието**, който определя целите и характера на икономическия растеж. На практика тук глобализацията е несъвместима с демокрацията, защото решенията по този въпрос се вземат най-вече от централите на глобалните и ТНК. В омагьосан кръг попада идеята за едновременно провеждане на тази политика в сферата на икономиката, политиката, културата, образованието и т.н. Още по-сложен е въпросът с реализирането на концепцията за **социална пазарна икономика**. Дали и в каква степен ще се отдели внимание на социалните проблеми, не е просто хуманен въпрос. В дългосрочен аспект той директно засяга условията и възможностите за самото икономическо развитие. Особено важна е връзката между производството, потреблението и качеството на живот, а оттам и на човешките ресурси.

Либерализацията на икономиката и отслабените функции на държавата по отношение на нея поставят сериозно под въпрос **идеята за кохезия** на обществото. Не случайно индикаторите за кохезия заеха челно място в списъка на глобалните икономически индикатори. Все по-актуални стават такива индикатори като жизнен стандарт и праг на бедността. Появиха се нови направления в икономическата теория, ориентирани към паритет на покупателната способност и връзката между стойност и полезност.

До неотдавна **икономиката и културата** се третираха като две напълно независими сфери. Икономиката като свят на прагматизма, а културата като възвишен свят на красотата. Значението на културата днес нарасна неимоверно много именно поради непосредствената ѝ връзка с икономиката. Тя постепенно се превръща в един от основните фактори на

икономическия растеж и нов стратегически ресурс на обществото. Заедно с науката, образованието и информацията културата е активен участник във формирането на „новата икономика“ и самостоятелно поле за изява на предприемачеството. Наред с това тя днес е съпроводена от негативни тенденции, които са резултат предимно на обсебването ѝ за целите на икономиката и политиката и механичното пренасяне на техните закони в духовната сфера. Културата все повече попада под ударите на комерсиализма и пазарните сили. Икономическите противоречия на корпорациите се пренасят в културата. Тя понася ударите и на икономическите кризи. Духовното производство винаги е скъпо. Разходите му са непосилни за отделния творец, а оттук се раждат двете негативни тенденции – на хедонизма, или на финансовата зависимост от бизнеса. Противоречието между естетико-художествената същност на културата и икономическата форма на реализацията ѝ има многостранно влияние върху икономическата активност на обществото.

Глобален и универсален фактор на развитието, а оттам и на икономическия растеж са **медиите и комуникациите**. Медийната глобализация е сила, която прониква във всички сфери на живота и влияе тяхното развитие. Освен това тя е универсално проявление на корпоративната глобализация и реализира нейните стратегически цели. Обединението в огромни медийни и комуникационни комплекси по същество е концентрация на дейности и капитали, фактическо възникване на грамадни индустриално-финансови корпорации, които включват и средствата на комуникационното и медийното въздействие. Подобен род сливания родиха през 90-те години на XX век многомилиардни структури. Медиите все повече са средство за реализиране на корпоративните интереси на собственика си. Реалното им функциониране и съдържание на информацията са под контрола на субектите на глобализацията и най-вече на корпорациите. Глобалният капитал превърна медиите в универсална сила на обществото, но и в свой предан слуга. На свой ред глобалните медии се опитват да подчинят на своята воля държавния апарат и политическите сили. Като траен резултат това въздействие формира поведение на производители и потребители, влияе върху икономическата активност на личността и т.н.

Дотук разглеждахме само някои фактори на глобализацията, които до скоро отсъстваха от предметното поле на общата икономическа теория. На практика **глобализационният ефект** е резултат от едновременното и взаимозависимо действие на множество сили и фактори. Съвкупността от всички фактори съществено променя очакваните линии на развитие, в т.ч. и икономическия растеж. В редица случаи процесите са противоречиви и непредсказуеми, а самата глобализация се изявява като асиметрия и поражда дори антисоциални явления.

В обобщение можем да констатираме, че процесите, които съпътстват глобализацията, определят новия характер икономическата активност на обществото и променят представите ни за икономиката. Между тях на първо място ще отбележим **промяната в структурите, в условията на живот и факторите на развитие**. Технологичната революция, жестоката и дива конкуренция, властта на медиите и комуникациите, изострените до край противоречия между бедни и богати, демокрацията превърната в

послушница на интересите на корпоративния капитал на практика резултират в **новото обществено разделение на труда, новата география на производствения фактор и ново разбиране на икономическа ефективност**. Като добавим и факта, че кризисните ситуации са с тенденция за перманентност, то няма да бъде пресилено да отчетем висока степен на ентропия в състоянието на обществото и да заключим, че доминиращият към момента модел на организация на общественото производство много скоро ще изчерпи потенциала си за промяна и икономически растеж.

За нас специално значение представляват мястото и ролята на малката и средната страна в глобализационните процеси и особено това на **България**. Смятаме, че тя е в положението на скромнен бегач на дълги разстояния и единствената цел е само да внимава да не бъде съборена на земята от фаворитите. България разполага с икономически, интелектуален и социален потенциал и главният проблем е как най-рационално да го използва, отчитайки сложността и агресията на глобалните предизвикателства. Въпрос на обективна предпоставеност, но и на национален и цивилизационен избор е кои от възможностите на съвременния глобализиращ се свят ще се използват, за да извлече страната ни максимална полза за икономическия си и социален напредък.